

HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

DOI: 10.46340/ephd.2023.9.1.1

Olena Syniavska, PhD in History

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7247-3590>

Odesa Mechnikov National University, Odesa, Ukraine;

Leibniz Institute for South and Southeast European Studies, Regensburg, Germany

UKRAINIAN-RUSSIAN RELATIONS IN THE PERIOD OF THE CENTRAL RADA: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

Олена Синявська, к. і. н.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;

Лейбніц Інститут досліджень Південної та Південно-Східної Європи, Регенсбург, Німеччина

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ¹

The attention of modern world society is focused on the events in Eastern Europe. Tension between Russia and Ukraine has been observed for centuries, and in February 2022 it escalated into open armed aggression. But this is not the first Russian-Ukrainian war. Almost a hundred years ago, when the Russian Empire fell, Ukrainians already had to fight with Russia. Ukrainian-Russian relations played a decisive role in terms of the prospects and future of the Ukrainian National Revolution in 1917. At the final stage of the First World War, they were determined by two important components: the relations of the Ukrainian liberation movement with the Provisional Government and the war of Bolshevik Russia against the Ukrainian People's Republic. The purpose of the article is to determine the main aspects of the relations between the Ukrainian government and the Russian governments in the context of legitimizing the power of the Central Rada during the national liberation struggle in 1917 – the first third of 1918. In addition to the source base, a wide range of Ukrainian and foreign historiography was used to reveal the purpose of the study. The article proves that the beginning of the February Revolution in Russia gave hope to Ukrainian leaders to find a compromise in the post-imperial space in the equal coexistence of all Slavic peoples. Most Ukrainian politicians really hoped to find a common language with the Russian authorities – first with the representatives of the Provisional Government, then with the Bolshevik leaders. But neither the Cabinet of Ministers of Alexander Kerensky nor Lenin's Council of People's Commissars supported the relevant Ukrainian initiatives. Moreover, the Russian Bolsheviks unleashed a war against Ukraine, thus showing their true negative attitude towards Ukrainian statehood. After a series of unsuccessful attempts to reach a compromise on the definition of the state status of Ukraine, first with the Provisional Government of Russia, and then with the Bolshevik government of Vladimir Lenin, Ukrainians in 1918 had to defend their right to freedom and independence with arms in their hands.

Keywords: Ukrainian Revolution, Central Rada, Provisional Government, Council of People's Commissars, Russian-Ukrainian war, 1917-1918.

¹ Ця стаття написана в рамках наукового проєкту «Ukrainische Staatlichkeit, Russland und Deutschland. 1918 und die Folgen».

Постановка проблеми.

Відкрита збройна агресія Російської федерації проти України сьогодні актуалізувала низку політичних, економічних та соціальних проблем, які вийшли за межі відносин цих двох держав. Війна Росії проти України розпочалася в 2014 році, з початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України у лютому 2022 року вона набула світового масштабу. Чому саме Україна стала об'єктом зазіхань російської влади? Чому саме українські території виникла необхідність «демлітаризувати», а населення – «денацифікувати»? (Саме такі терміни використав Володимир Путін в промові про «початок військової операції на Донбасі», а фактично – про оголошення війни, яка була ним виголошена рано-вранці 24 лютого, але, як вважають українські ЗМІ, записана ще 21 лютого). Сьогодні ці запитання активно обговорюються політиками, міжнародними експертами, істориками, журналістами і просто небайдужими людьми. З історичної точки зору відповідь однозначна: Росія протягом століть намагалася тримати Україну під своїм контролем – як мінімум, з середини 17 століття, коли український гетьман Богдан Хмельницький звернувся до Московської держави з проханням про військовий протекторат у боротьбі з Річчю Посполитою.

Маніпуляція змістом договорів щодо козацько-московських відносин та намагання контролювати дії нащадків Хмельницького, поступова ліквідація автономії українських земель протягом 18 століття, заборона української мови у 19 столітті, наступ на українську культуру на початку 20 століття – ось далеко неповний перелік «здобутків» російської влади. Але виявилось, що заламати українців не так просто. Бо в цій боротьбі врешті народилася українська нація і українська держава. Зміни відбулися і в межах Російської імперії, яка першою не витримала випробування світовою війною, що велась під гаслами свободи народів. Згідно з «14 пунктами» президента США Вудро Вільсона, одним із принципів завершення війни мало стати самовизначення народів, тоді як у Росії з початком війни на національні прояви життя народів були накладені жорсткі заборони. Змінилася влада і політична система, але не ставлення до українських земель, адже Росія продовжувала дивитися на ці території як свою вотчину.

Столітні репресії Росії щодо українців та їх ідеологічне обґрунтування, революційні події 1917 року, актуалізація українського питання на міжнародній арені та проголошення української державності сьогодні активно вивчаються не тільки українськими дослідниками¹, а і зарубіжними. Історики європейських країн все частіше ставлять запитання щодо коріння російсько-українського протистояння і намагаються знайти на них відповіді. Популярними сьогодні є праці Сергія Плохія, Андреаса Каппелера, Франка Гольчевського, Рікарди Вульпіус та інших², в яких розглядаються події періоду Української революції та національно-визвольних змагань 1917-1920-х років. Особливу увагу слід звернути на колективне наукове дослідження українських, польських, німецьких та австрійських істориків «Україна між самовизначенням та окупацією. 1917-1922»³, що вийшло друком німецькою мовою і було перекладено українською. У книзі висвітлюється історія України у контексті революційних процесів на теренах колишньої Російської імперії, політика Німеччини та Австро-Угорщини щодо України.

Попри це у науковій літературі залишається низка питань, особливо щодо заключного періоду Першої світової війни, яка призвела до розпаду Російської імперії та становленню на її уламках низки національних держав. Особлива увага прикута до подій 1917-1918 років в Україні, політичні лідери якої знаходилися в постійному пошуку компромісів з російською владою, намагаючись визначитися з власним державним статусом та окреслити шляхи подальшого руху в політичній, економічній, соціальній площинах. Тому мета статті – визначити основні аспекти взаємин українського уряду з урядами Росії в контексті легітимації влади Центральної Ради під час національно-визвольних змагань. Українсько-російські відносини відіграли вирішальну роль з огляду на перспективи й

¹ Віднянський, С. (гол.ред.) (2020). *Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси*. Київ: Інститут історії України; Смолій, В. (2011). *Нариси історії української революції 1917-1921 років*. Київ: Наукова думка; Якубова, Л. (ред.) (2021). *Україна й українці в постімперську добу (1917-1939)*. Київ: Академперіодика.

² Plochy, S. (2016). *The Gates of Europe. A History of Ukraine*. New York: Basic books; Kappeler, A. (2017). *Ungleiche Brüder: Russen und Ukrainer: Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. München: Verlag C.H.Beck oHG; Golczewski, F. (2010). *Deutsche und Ukrainer: 1914-1939*. Ferdinand Schöningh Verlag; Vulpius, R. (2022). *Konkurrenz, Konflikt, Repression. Russland und die ukrainische Nationsbildung. Osteuropa, 6-8, 105-116*.

³ Dornik, W. (2011). *Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922*. Graz: Leykam; Дорнік, В. та інші (2015). *Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки*. Київ: Ніка-Центр.

майбутнє національної революції. На завершальному етапі Першої світової війни, у 1917-1918 роках вони визначалися двома важливими складовими: відносини українського визвольного руху з Тимчасовим урядом та війна більшовицької Росії проти Української Народної Республіки.

Виклад основного матеріалу.

Лютнева революція в Росії і зречення від влади російського імператора Миколи II стали поштовхом для початку Української революції. 17 березня 1917 року в Києві було проголошено про утворення Української Центральної Ради – громадського представницького органу, який мав опікуватися майбутнім українських земель. Головою Центральної Ради обрали Михайла Грушевського, який на той час перебував у Москві у засланні. Заступниками голови стали Федір Крижанівський, Дмитро Дорошенко та Дмитро Антонович.

Центральна Рада телеграмою повідомила Тимчасовий Уряд, що почав діяти у Петрограді, про своє утворення, а через декілька днів оприлюднила свій перший офіційний документ – відозву «До українського народу»¹, в якій повідомила про вимогу територіальної автономії України з державним статусом української мови та забезпеченням прав національних меншин – росіян та інших. З огляду на домінування в українському політикумі автономістсько-федералістських поглядів щодо майбутнього устрою Російської республіки вимоги надання Україні національно-територіальної автономії, в рамках якої мали знайти задоволення національно-культурні потреби не тільки українців, а й національних меншин краю, були зрозумілими і знайшли підтримку у більшості населення. Через декілька десятків років один із міністрів російського Тимчасового уряду грузин Іраклій Церетелі у своїх спогадах напише, що долю Лютневої революції у Росії визначило національне питання².

Варто відзначити, що українці були не єдиними у своїх прагненнях, з одного боку, підтримати формування в Росії оновленої політичної влади, а з іншого – визначитися зі статусом власних територій. Клаус Ремер, наприклад, вказував, що в початковий період революції для більшості українців, фінів та інших народів питання щодо майбутніх стосунків з Росією визначалося припиненням русифікаторської політики, здобуттям національного самовизначення та власних можливостей розвитку³. Вже в березні-квітні 1917 р. більшість народів, що населяли Росію, створили свої національні представницькі органи, які ухвалили перші декларативні документи. Більшість з них містила вимоги перетворення Росії на демократичну федеративну державу, створення нового адміністративного поділу, який би об'єднав поневолені царизмом народи в межах нових національно-адміністративних утворень і дозволив сформувати місцеве самоврядування. З такими вимогами виступили, зокрема, Білоруський національний з'їзд, скликаний 25 березня у Мінську, Грузинська національно-демократична партія, Естонська радикально-демократична партія, Селянський союз Латвії та інші.

Українське громадянство з перших днів відкрито схвалювало дії Центральної Ради. У всіх великих містах – Катеринославі, Одесі, Полтаві, Харкові, Чернігові – відбувалися маніфестації та зібрання різних організацій, які висловлювали підтримку новій владі, утворювалися координаційні центри. Найбільша демонстрація відбулася на Софіївській площі в Києві, який відразу взяв на себе роль лідера та координатора українського руху. Тут відбулося Українське віче, яке стало кульмінаційним моментом відродження національно-визвольного руху. Саме в Києві у квітні 1917 року проведено Всеукраїнський національний конгрес, який зібрав більше 1000 делегатів з усіх українських губерній бувшої Російської імперії, Галичини, Кубані, Москви і Петрограда⁴. В київських газетах цей з'їзд названо українським патріотичним паломництвом, адже в новітній історії українських земель це було перше політичне зібрання такого масштабу. Робота конгресу зводилася, зрештою, до двох речей: обговорення можливого майбутнього державно-політичного статусу України та виборів нового складу Ради. Конгрес обрав до Центральної ради 118 осіб. Головою Ради обраний Михайло Грушевський, його заступниками – Володимир Винниченко та Сергій Єфремов.

Ключовим питанням на Всеукраїнському національному конгресі було питання статусу українських земель. Під час проведення маніфестацій та зборів актуальним гаслом було домагання

¹ Верстюк, В. (1996). Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. Київ: Наукова думка. *Офіційний сайт Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України* <<https://tsdavo.gov.ua/publikacziyi/zbirnyku-dokumentiv/>> (2023, січень, 12).

² Церетелі, І. (1963). *Воспоминания о Февральской революции*. Париж, 2, 69.

³ Remer, C. (1997). *Die Ukraine im Blickfelddeutscher Interessen. Endedes 19.Jahrhunderst bis 1917-1918*. Frankfurt am Main, 217.

⁴ Верстюк, В. (2011). *Український нарратив Лютневої революції. Нариси історії української революції 1917-1921 років*. Київ: Наукова думка, 93.

вільної України, але у українських політиків спостерігалися розбіжності у розумінні та трактуванні цього гасла. Тимчасовий український революційний комітет, який був сформований у Києві та складався переважно з молоді, першим закликав не чекати скликання Установчих зборів російським Тимчасовим урядом, а розпочати рішучі дії щодо здобуття нового автономного державного політичного статусу для України. Така теза була суголосною позиції Михайла Грушевського, який у низці публікацій («Вільна Україна. Статті з останніх днів», «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Звідки пішло українство і до чого воно йде») висловлювався за національно-територіальну автономію, що розумілася територіально як об'єднання всіх етнографічних українських земель. Автономна Україна повинна мати, за Грушевським, всі державні атрибути, при цьому Росія повинна стати не лише демократичною республікою, але й обов'язково федеративною державою¹. Виявилось, що саме в такій інтерпретації гасло вільної України об'єднувало більшість українських політичних сил. Разом з тим, прагнення до національно-територіальної автономії зовсім не означало відмову від суверенітету України, а сприймалося скоріше першим кроком до неї. Показовим у цьому аспекті стало приєднання до Української Центральної Ради українських самостійників на чолі з Миколою Міхновським, хоча вони і не відігравали в діяльності Ради ключової ролі.

Зовсім іншу позицію в національному питанні зайняли російські урядові кола. Тимчасовий уряд, а за ним і російські політичні партії – кадети, есери, меншовики, ігнорували активну діяльність українських організацій. Національне питання стало бар'єром, який російській революції було подолати непросто. Причини, по яким питання самовизначення України мало відкластися на невизначений час, представниками російських партій називалися різні: це і стан війни, в якому перебувала Росія, і необхідність рішення Установчих зборів, і актуалізація перш за все класових, а не національних проблем. Але всі ці відмовки свідчили про одне: не бажання випустити Україну зі сфери контролю, ні за яких обставин не дозволити українцям стати повноправними господарями своєї землі. Однак відверто визнати це не наважилася жодна російська політична партія чи урядова установа.

Тимчасовий уряд не поспішав з реформуванням державного ладу Росії, відносячи його повністю до компетенції Всеросійських Установчих зборів. Але надію на можливу домовленість діячам Центральної Ради вселяли його дії щодо відновлення Конституції Фінляндії, обіцянка підтримати право поляків на створення власної держави тощо. Тому українські політики також сподівалися досягти порозуміння. В травні 1917 року загальні збори Центральної Ради вирішили направити у Петроград до Тимчасового уряду делегацію для вироблення спільної декларації про визнання правукраїнського народу на національно-територіальну автономію. Тимчасовий уряд передав декларацію на розгляд спеціальної юридичної наради, яка прийняла одностайне рішення про відмову в наданні автономії українським землям. У відповідь Центральна Рада проголосила намір самостійно запровадити автономію українських земель. В Першому Універсалі (так називалися законодавчі документи Центральної Ради) від 23 червня 1917 року урочисто звучало: «Хай буде Україна вільною! Не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям!»².

Протидія з боку Тимчасового уряду реалізації автономістського політичного курсу Центральної Ради сприяла активізації державотворчих тенденцій в українському суспільстві. Заклик самим творити своє життя був проголошений на II Всеукраїнському військовому з'їзді і знайшов цілковиту підтримку його делегатів. Сучасні історики вважають, що ухвала Першого Універсалу стала кульмінацією Української революції, а обговорення Універсалу стало загальнонародною справою і перетворилося на своєрідний плебісцит українців. Відомий історик Сергій Плохій стверджує, що саме в цей період революції Центральна Рада перетворилася на парламент країни³. Такої широкої і всеохоплюючої підтримки як у ці дні Українська Центральна Рада більше не знала.

Влітку 1917 року Тимчасовий уряд був змушений визнати, що в Україні не виявилось сили, яка могла становити серйозну політичну альтернативу Центральній Раді. У червні відбулося його засідання, на якому було розглянуто ситуацію в Україні. Тепер уже з Петрограда в Київ вирушила

¹ Верстюк, В. (2012). *Українська революція: пошуки міжнаціональної гармонії. Національне питання в Україні ХХ-початку ХХІ ст.: історичні нариси*. Київ: Ніка-центр, 110-126.

² Офіційний сайт Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (1917). *Перший універсал Центральної ради* <<https://web.archive.org/web/20180302083623/http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/64019866.html>> (2023, січень, 12).

³ Ploky, S. (2016). *The Gates of Europe. A History of Ukraine*. New York: Basic books, 207.

делегация, яка мала досягти компромісної угоди з українськими політиками. До складу делегації входили Олександр Керенський та Іраклій Церетелі, які раніше вже робили заяви про можливість надання національних автономій народам бувшої Російської імперії. Результатом переговорів стало прийняття Другого Універсалу: Тимчасовий уряд фактично визнав Українську Центральну Раду як красний орган державної влади, але організаційні питання автономії українських земель відклалися до проведення Всеросійських установчих зборів, а Центральна Рада поповнювалася представниками національних меншин.

І українське, і російське суспільство дуже неоднозначно зустріло цей Універсал. Саме в цей час в Росії почалася урядова криза. В кінці червня 1917 року, намагаючись збільшити підтримку війни шляхом одержання тріумфу на фронті, тодішній військовий міністр Олександр Керенський віддав наказ про військовий наступ на Східному фронті. Наступ тривав трохи більше двох тижнів і російські солдати спочатку перемагали австро-угорські війська, проте згодом німецькі війська почали контрнаступ, який фактично знищив російську армію. Новину про наступ зустріли в Петрограді з великим невдоволенням, фактично було створено протилежний ефект від того, що планував уряд: замість того, щоб виразити підтримку Тимчасовому уряду, на фронті тривали повстання і росло невдоволення урядом і його політикою. Не було єдності і в складі самого уряду: відразу після домовленостей з Центральною Радою низка міністрів-кадетів в знак протесту проти поступок «українським сепаратистам» вийшли зі складу уряду, Тимчасовий уряд очолив Олександр Керенський. У країні було проголошено чинність права націй на самовизначення та визнано ухвалу польського уряду про відновлення незалежності Польщі й ухвалу фінляндського уряду про автономію Фінляндії, проте щодо України такого рішення прийнято не було. На думку Керенського, Україна повинна входити до складу Росії на федеративних засадах.

Щодо рефлексій українців в історіографічній традиції існують розбіжності. Довгий час вважалося, що Другий Універсал був таким собі компромісом між Центральною Радою та Тимчасовим урядом, оскільки обидва шукали порозуміння і не бажали воювати. Новітні історичні дослідження твердять, що досягнення домовленостей були скоріше перемогою Центральної Ради, бо стали органічним наслідком усіх державотворчих прагнень та дій української влади, адже Петроград до цього часу чітко демонстрував небажання вирішувати українську проблему¹. Таким чином влітку 1917 року революційна боротьба перетворилася на політичну діяльність, яка концентрувалася переважно навколо майбутнього статусу українських земель. Більшість українських політиків підтримували ідею федералізації Росії і виступали проти самостійництва, оскільки бачили Україну частиною такої федерації. Внаслідок цього в українській еліті загострилося протистояння між автономістами-федералістами і самостійниками. В липні 1917 року в Києві вибухнуло повстання військових, що об'єднувалися навколо клубу імені Павла Полуботка, одним із лідерів яких був ідеолог самостійницького руху Микола Міхновський. Великого кровопролиття вдалося уникнути завдяки домовленостям, але локальні конфлікти тривали і надалі.

Не припинилося і протистояння російської та української влади. Історик Богдан Мусял вважає, що Центральна Рада прийняла низку заходів, які виходили за межі її повноваження, і це призвело до конфлікту її керівників з Тимчасовим урядом². Каменем спотикання між Центральною Радою і Тимчасовим урядом стало територіальне питання. Адже Центральна рада прагнула поширити свої повноваження на дев'ять губерній бувшої Російської імперії, де проживали українці, а Тимчасовий уряд вважав південні та східні території такими, що мають підпорядковуватися російській владі. У відповідь на Другий Універсал Тимчасовий уряд надіслав в Україну «Тимчасову інструкцію», якою визнавав вищим органом місцевого самоврядування Генеральний секретаріат, що напередодні був створений Українською Центральною Радою. Повноваження Генерального секретаріату поширювалися тільки в межах пяти губерній: Київської, Волинської, Подільської, Полтавської, Чернігівської.

У пошуках підтримки Центральна Рада у вересні 1917 року в Києві скликала 3-й з'їзд народів бувшої Російської імперії, де було прийнято рішення про право на самовизначення всіх народів і створення власних держав. Конфлікт між двома владами загострився і невідомо як би закінчився, але в Росії відбувся державний переворот і владу в Петрограді захопили більшовики на чолі з Володимиром Ульяновим (Леніним).

¹ Якубова, Л. (ред). (2021). *Україна й українці в постімперську добу (1917-1939)*. Київ: Академперіодика, 33.

² Musial, B. (2011). *Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922*. Graz: Leykam, 324.

Після приходу до влади в Росії більшовиків Центральна Рада продовжувала наполягати на утворенні федеративного уряду в Росії з представників усіх територій, що самовизначилися. З самого початку взаємовідносин між УНР і більшовицькою Росією стали виявлятися цілком протилежні тенденції їх політичного розвитку. Україна стала на шлях утвердження демократичного суспільства, більшовицька Росія – на шлях диктатури, ігноруючи загальприйняті демократичні норми.

Намагаючись поширити свою юрисдикцію на територію України, Раднарком розпочав пропагандистсько-агітаційний наступ, що мав явно антиукраїнський та антидержавний характер. 23 листопада 1917 року Центральна Рада оприлюднила Третій Універсал, яким проголошувалася Українська Народна Республіка, що повинна була перебувати у федеративному зв'язку з небільшовицькою Росією. У відповідь більшовики спробували влаштувати в Києві збройний переворот, але ця спроба завершилася повним провалом. Тоді більшовицький уряд змінив тактику і взяв курс на захоплення влади політичним шляхом.

В грудні у Києві з метою підтримки радянської влади був скликаний Всеукраїнський з'їзд Рад, на якому серед інших виявилось чимало делегатів від українських селянських спілок і українізованих військових частин. Делегати з'їзду однозначно висловилися за підтримку Центральної Ради. Зазнавши невдачі в Києві, більшовики вирішили об'єднатися з делегатами обласного з'їзду Рад Донбасу та Криворіжжя і продовжили роботу в Харкові. Тут і було проголошено Україну республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів (Радянська УНР)¹. З'їзд закінчив свою роботу обранням Центрального виконавчого комітету, який в свою чергу затвердив перший радянський уряд України – Народний Секретаріат. Петроград визнав легітимність харківського з'їзду і висловив готовність надавати йому підтримку в боротьбі з «буржуазною» Центральною Радою.

Відомий історик Андреас Каппелер вказував, що у перші місяці 1918 року харківський уряд, який користувався підтримкою робітників, заявив про свої претензії на всю Україну і розпочав військові дії проти Центральної Ради, яка вважалася представником буржуазних націоналістів². Додамо до цього, що більшовицький уряд в Україні повністю контролювався російськими більшовиками, а його керівник Володимир Затонський знаходився у складі російського Раднаркому.

Показово, що першою його дією стало скасування заборони на вивіз хліба до Росії. Таке рішення повністю вписувалося в інтереси російських більшовиків, лідер яких Володимир Ульянов (Ленін) телеграфував в Харків: «Ради бога, принимайте саме энергичные революционные меры для посылки хлеба, хлеба и хлеба!!! Иначе Питер может околеть»!³.

Другим ключовим питанням для більшовицького уряду в Україні було захоплення влади. Оскільки формально російські більшовицькі лідери визнавали право неросійських народів на самовизначення, дозволити собі пряму військову інтервенцію в щойно проголошену Українську Народну Республіку вони не могли. Тоді і народилася ідея «допомоги» «братньому» народу. Раднарком Росії надіслав ультиматум Центральній Раді, зміст якого наочно показував усю різницю між деклараціями та реальними діями більшовиків. Цим ультиматумом російська влада уже тоді зажадала від Української держави свого роду демілітаризації та денацифікації, вимагаючи відмовитися від створення власної армії та не визнаючи Раду як повноважного представника трудящих Української республіки. Відразу після декларації, не дочекавшись відповіді, Росія оголосила стан війни з Центральною Радою. Формально все виглядало як військова допомога радянському уряду України.

Наприкінці грудня 1917 р. російський Раднарком розпочав передислокацію своїх військ до Харкова, провів роззброєння українізованого бронедивізіону і перетворив місто у форпост російських військ, що розгорнули активні дії для подальшої збройної боротьби. Червоногвардійські загони роззброїли українізовані частини і через декілька днів головнокомандувач російськими військами Українського фронту В. Антонов-Овсієнко дав наказ загального наступу на Українську Народну Республіку. З більшовицької Росії на територію України прибуло близько 20 тис. агресивно налаштованих солдатів. Загальна тактика більшовиків зводилась до захоплення великих українських міст, в яких прихильники більшовиків влаштовували заворушення і тим самим дезорієнтували

¹ Кузьменко, В. (2018). Проголошення української радянської державності: історико-правові аспекти. *European political and law discourse*, 5(2), 150.

² Kappeler, A. (2017). *Ungleiche Brüder: Russen und Ukrainer: Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. München: Verlag C.H.Beck oHG, 267.

³ Ленин, В. (2023). *Полное собрание сочинений* <<http://leninvi.com/t50/p030>> (2023, січень, 12).

населення. Впродовж січня більшовики, долаючи супротив окремих частин добровольчих батальйонів, поступово зайняли більшість міст на Лівобережній Україні і встановили там свій контроль¹.

Настав новий етап розвитку Української Народної Республіки – в умовах війни. Не маючи достатньої військової сили для протистояння більшовицькій агресії, українська влада намагалася поліпшити становище політичними заходами. У січні 1918 року Мала рада ухвалила закон про національно-персональну автономію та Четвертий Універсал, який проголошував самостійність Української Народної Республіки². Величезною проблемою стала відсутність власної боєздатної армії, оскільки українські політики вірили, що до військового протистояння справа не дійде і не вбачали потреби у регулярній армії. В травні- червні 1917 року було проведено два Військових з'їзди, сформовано Всеукраїнський військовий комітет на чолі з Симоном Петлюрою. Але представники партій українських соціал-демократів і соціалістів-революціонерів, які задавали тон у Центральній Раді, були противниками створення регулярної національної армії. У військовому будівництві під час війни їх цілком влаштувала українізація частин у складі загальноросійської армії. Практично всі боєздатні частини, які могли б виступити на захист УНР, були створені або не за ініціативи лідерів Української революції, або навіть на противагу їхнім принципам та ідеалам. Тому організацію українського війська довелося здійснювати уже в умовах збройної агресії. Певну роль у цьому процесі відіграла Німеччина, хоча її військові керівники і не були зацікавлені у створенні сильної української армії³.

Проголошення самостійності Української Народної Республіки було викликане як мінімум двома чинниками. Перший: українська влада прагнула закріпити де-юре статус української держави, самостійність якої уже була фактично визнана європейськими країнами. Такий крок був необхідний для отримання військової допомоги ззовні. Другим чинником на нашу думку стала необхідність визначити розв'язану Росією відкриту збройну агресію як війну більшовицької Росії проти України, як і було насправді, а не як внутрішній конфлікт чи громадянську війну, як стверджувала російська пропаганда.

Важливу роль на цьому етапі зіграв міжнародний чинник, адже українські землі були театром бойових дій в умовах все ще жевріючої Першої світової війни. Раднарком оголосив війну Україні у той час, коли почали згортатися військові дії Росії та Австро-Угорщини і коли самі ж більшовики вживали заходів, аби укласти мир з Центральними державами. Важке зовнішньополітичне становище спонукало Центральну Раду в умовах відсутності власної боєздатної армії шукати підтримки у боротьбі проти агресії з боку більшовицької Росії на міжнародній арені. Незважаючи на певні симпатії до країн Антанти, дипломати Української Народної Республіки розпочали в Бресті переговори з державами Четвірного Союзу у справі укладення сепаратного миру, які благополучно завершилися підписанням мирної угоди. Сучасні історики загалом одноставні в позитивній оцінці зовнішньополітичної діяльності українських дипломатів в переговорах. Місце України та українського питання в міжнародних відносинах у 1918 році об'єктивно охарактеризовано в узагальненому дослідженні австрійських, німецьких, польських та українських істориків про Україну у 1917-1922 роках⁴.

Договір визначив умови миру та припинення війни, що у свою чергу, надавало можливість для вирішення великого кола проблемних питань внутрішнього життя країни. Але найголовнішим було те, що цей договір зміцнив правовий статус Центральної Ради, надаючи Україні як суб'єкту міжнародно-правових відносин юридичну якість, тим самим перетворюючи фактичний стан відносин в юридичний⁵.

¹ Ковальчук, М. (2015). *Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянської Росією. 1917-1918 рр.* Київ: Видавничий дім "Стилос", 1, 471.

² Офіційний сайт Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (1918). *Четвертий Універсал Української Центральної Ради*

<<https://web.archive.org/web/20180306023005/http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/64180849.html>> (2023, січень, 12).

³ Luschnat-Ziegler, M. (2021). *Die ukrainische Revolution und die Deutschen 1917-1918*. Marburg: Verlag Herder-Institut, 174.

⁴ Дорнік, В. (2015). Україна в міжнародних відносинах 1918 року. *Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки*. Київ: Ніка-Центр, 317-429.

⁵ Hausmann, G. (2019). Brest-Litowsk 1918. Zwei Friedensschlüsse und zwei Historiographien. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 5-6, 271.

Завдяки цьому Українська Народна Республіка була реалізована у міжнародному масштабі і одержала військову допомогу від Німеччини та Австро-Угорщини. 18 лютого розпочався воєнний похід в Україну двадцяти німецьких і австро-угорських дивізій. Його юридичною підставою стало офіційне запрошення Центральною Радою новопрیدбаних союзників для наведення «ладу і порядку». Виконання цього завдання означало витіснення з території України органів радянської влади, ліквідацію більшовицьких організацій, розгром червоноармійських частин. Німецькі, австро-угорські та українські війська наступали швидко. Упродовж березня–квітня спільні сили союзників за участю українських військ встановили контроль над усією територією УНР. Більшовицькі загони відступали доволі хаотично і за невеликими винятками практично не чинили опору. 1 березня більшовиків у Києві вже не було. Вони спішно втікали, перед тим грабуючи і руйнуючи українські міста. До кінця квітня 1918 року Україна була повністю звільнена від «червоних» військ.

Перша більшовицька окупація України завершилася. Перша – бо попереду ще буде декілька років збройної боротьби. У 1918 році не дійшло до повної анексії українських земель більшовицькою Росією, в першу чергу завдяки військовій підтримці Німеччини та Австро-Угорщини. Від самого початку військових операцій керівництво цих країн подавало їх як обмежену збройну допомогу союзній Україні. У відозвах Центральної Ради і українського уряду до населення містилися заклики сприймати учорашніх супротивників як друзів, які прийшли на допомогу у скрутний час. Михайло Грушевський навіть видав брошуру «Чого німці прийшли в Україну?» І хоча конструктивна співпраця між німецьким командуванням і Українською Центральною радою так і не налагодилася¹, в результаті чого в Україні наприкінці квітня 1918 року відбулася зміна політичної влади, все ж основної мети – вигнання більшовиків з українських земель – було досягнуто.

У травні між делегаціями Української Держави та Радянської Росії розпочалися переговори і 12 червня 1918 року у Києві укладено попередній мирний договір, умови якого мали діяти до завершення переговорів. Згідно документу, який було складено і підписано на двох мовах (українській і російській) на весь час ведення мирових переговорів припинялися будь-які бойові операції, між країнами встановлювалися дипломатичні відносини, поновлювалося залізничне сполучення, визначались умови репатріації громадян обох держав тощо². На початку жовтня російська делегація спочатку призупинила перемовини, а після революції в Німеччині і зовсім відмовилася від поновлення переговорів.

Висновки.

Таким чином, сьогоденне українсько-російське протистояння має глибоке історичне коріння. В період Російської імперії воно зосереджувалося переважно в площині стосунків правлячої російської влади і залежного від неї українського народу. Початок Лютневої революції в Росії дав сподівання українським лідерам знайти в постімперському просторі компроміс в рівному співіснуванні всіх слов'янських народів. Більшість українських політиків реально сподівалися знайти спільну мову з російською владою – спочатку з представниками Тимчасового уряду, потім з більшовицькими лідерами. Але ні кабінет міністрів Олександра Керенського, ні Ленінський Раднарком не підтримали відповідних українських ініціатив. Більше того – російські більшовики розв'язали проти України війну, показавши тим самим своє справжнє негативне ставлення до української державності. Занадто привабливою для росіян стала теза про Україну як внутрішню економічну колонію. Завдяки підтримці Німеччини першу війну за свою незалежність навесні 1918 році молода українська держава виграла. Але вже через декілька місяців більшовицька Росія відновила збройну агресію, в результаті чого українські землі більше як на 70 років потрапили під її вплив. В ході збройних кампаній комуністична влада сповна продемонструвала свій окупаційний характер: політика воєнного червоного терору супроводжувалася масовим пограбуванням населення, засланнями до таборів, терористичними методами управління на зайнятих землях.

Сьогодні Росія знову воює проти України, а українці із зброєю в руках знову доводять своє право на свободу і незалежність. Українці дізналися, що таке зрада, до чого призводить прагнення нейтралітету і ризиковані компроміси з непримиренним ідеологічним ворогом. Саме час пригадати відомий вислів Цицерона: *Historia est magistra vitae*.

¹ Пиріг, Р. (2018). *Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 року*. Київ: Інститут історії України, 102-104.

² Єфименко, Г. (2019). *Попередній мирний договір України з радянською Росією*. Сайт *Цей день в історії* <<https://www.jnsm.com.ua/h/0612T/>> (2023, січень, 12).

References:

1. Dornik, W. (2011). *Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922* [The Ukraine between self-determination and foreign rule 1917-1922]. Graz: Leykam [in German].
2. Dornik, W. (2015). *Ukraina mizh samovyznachenniam ta okupatsiieiu: 1917-1922 roky* [Ukraine between self-determination and occupation: 1917-1922]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
3. Golczewski, F. (2010). *Deutsche und Ukrainer: 1914-1939* [Germans and Ukrainians: 1914-1939]. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag [in German].
4. Hausmann, G. (2019). Brest-Litowsk 1918. Zwei Friedensschlüsse und zwei Historiographien [Brest-Litovsk 1918. Two peace treaties and two historiographies]. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* [History in Science and Education], 5-6, 270-283 [in German].
5. Kappeler, A. (2017). *Ungleiche Brüder: Russen und Ukrainer: Vom Mittelalter bis zur Gegenwart* [Unlikely Brothers: Russians and Ukrainians: From the Middle Ages to the Present]. München: Verlag C.H.Beck oHG [in German].
6. Kovalchuk, M. (2015). *Bytva dvokh revoliutsii: Persha viina Ukrainiskoi Narodnoi Respubliki z Radianskoi Rosiieiu. 1917-1918 pp.* [The battle of two revolutions: The First War of the Ukrainian People's Republic with Soviet Russia. 1917-1918 pp.] Kyiv: Vydavnychi dim "Stylos", 1. [in Ukrainian].
7. Kuzmenko, V. (2018). Proholoshennia Ukrainiskoi radianskoi derzhavnosti: istoryko-pravovi aspekty [Proclamation of Ukrainian soviet statehood: historical and legal aspects]. *European political and law discourse*, 5(2), 149-155. [in Ukrainian].
8. Lenyn, V. (2023). *Polnoe sobranie sochinenyi* [The Complete Works] <<http://leninvi.com/t50/p030>> (2023, January, 12). [in Russian]
9. Luschnat-Ziegler, M. (2021). *Die ukrainische Revolution und die Deutschen 1917-1918*. Marburg: Verlag Herder-Institut. [in German].
10. Musial, B. (2011). *Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922* [The Ukraine between self-determination and foreign rule 1917-1922]. Graz: Leykam, 321-346 [in English].
11. Ofitsiyni sait Tsentralnoho derzhavnoho arkhivu vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Official site of the Central State Archive of Higher Authorities and Governments of Ukraine] (2023). *Zbirnyky dokumentiv* [Collections of documents]<<https://tsdavo.gov.ua/publikaciyi/zbirnyky-dokumentiv/>> [in Ukrainian] (2023, January, 12).
12. Plokhly, S. (2016). *The Gates of Europe. A History of Ukraine*. New York: Basic books.
13. Pyrih, R. (2018). *Vidnosyny Ukrainy i Tsentralnykh derzhav: netypova okupatsiia 1918 roku* [Relations between Ukraine and the Central States: the atypical occupation of 1918]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
14. Remer, C. (1997). *Die Ukraine im Blickfelddeutscher Interessen. Endedes 19.Jahrhunderst bis 1917-1918* [Ukraine in focus of German interests. Late 19th century to 1917-1918]. Frankfurt am Main. [in German].
15. Smolii, V. (2011). *Narysy istorii ukrainskoi revoliutsii 1917-1921 rokiv* [Essays on the history of the Ukrainian revolution of 1917-1921]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Tseretely, Y. (1963). *Vospomynaniya o Fevral'skoi revoliutsii* [Memories of the February Revolution]. Paryzh, 2. [in Russian].
17. Verstiuk, V. (1996). *Ukrainska Tsentralna Rada: Dokumenty i materialy u dvokh tomakh* [Ukrainian Central Rada: Documents and materials in two volumes]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
18. Verstiuk, V. (2011). *Ukrainskyi naratyv Liutnevoi revoliutsii* [Ukrainian narrative of the February Revolution]. *Narysy istorii ukrainskoi revoliutsii 1917-1921 rokiv* [Essays on the history of the Ukrainian revolution of 1917-1921]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
19. Verstiuk, V. (2012). *Ukrainska revoliutsiia: poshuky mizhnatsionalnoi harmonii* [Ukrainian revolution: the search for interethnic harmony]. *Natsionalne pytannia v Ukraini XX-pochatku XXI st.: istorychni narysy* [The national question in Ukraine in the XX-early XXI century: historical essays]. Kyiv: Nika-tsentr, 110-126. [in Ukrainian].
20. Vidnianskyi, S. (ed.) (2020). *Ukraina v istorii Yevropy XIX-pochatku XXI st.: istorychni narysy* [Ukraine in the history of Europe of the XIX-early XXI centuries: historical essays]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
21. Vulpius, R. (2022). Konkurrenz, Konflikt, Repression. Russland und die ukrainische Nationsbildung [Competition, Conflict, Repression. Russia and Ukrainian nation building.]. *Osteuropa* [Eastern Europe], 6-8, 105-116 [in German].
22. Yakubova, L. (ed.) (2021). *Ukraina y ukraintsi v postimpersku dobu (1917-1939)* [Ukraine and Ukrainians in the post-imperial epoch (1917-1939)]. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].
23. Yefymenko, H. (2019). *Poperednii myrnyi dohovir Ukrainy z radianskoioi Rosiieiu* [Preliminary peace treaty between Ukraine and Soviet Russia]. *Tsei den v istorii* [This day in history] <<https://www.jnsm.com.ua/h/0612T/>> [in Ukrainian].